

# A Hollókirály és könyvtára

## *A magyar reneszánsz idegen szemmel*

*Marcus Tanner angol újságíró egy regényként olvasható, igen részletes dokumentációra épített könyvet írt Mátyás királyunk könyvtáráról és koráról. Az 1990-es években, a balkáni háború idején, az Independent riportereként tudósított a volt Jugoszlávia különféle országaiból, s ma is ennek az újságnak vezető publicistája. E tartózkodása eredményeképpen írt egy könyvet Horvátországról (Croatia. A Nation Forged in War. Yale University Press, 1997), s később megjelentetett egy történelmi tanulmányt az írekről (Ireland's Holy Wars. The Struggle for a Nation's Soul, 1500–2000.. Yale University Press, 2001).*

**H**orvátországban sokat hallott Mátyás királyról, udvaráról és könyvtáráról, ahol Mátyás máig is népmondákban szerepel. Amit hallott, felkeltette érdeklődését, már csak azért is, mert az angolszász irodalomban szinte semmit nem talált a reneszánsz virágzásáról Magyarországon. Így kezdte el kutatásait, melyek nagyon messzire vezették, hiszen könyvében ad egy listát is a világban fennmaradt Corvinákról, országok szerint, felsorolva azokat az intézményeket, amelyekben ezek megtalálhatók. Magyarul nem tud, de ez kutatásaiban nem jelentett nagy hátrányt, hiszen a korabeli dokumentumokat latinul vagy olaszul olvashatta. Tanner nagy kultúrájú ember, nyelvi ismeretei – latinul éppúgy tud, mint olaszul, franciául és németül – csak megkönnyítették alapos kutatásait. Bejárta Erdélyt, Kolozsváron megnézte Mátyás szülőházát, elment Vajdahunyadra, melyet Hunyadi János apja kapott szolgálatainak elismeréséül Zsigmond királytól, s tanulmányozta Mátyás király anyja, Szilágyi Erzsébet családjának a történetét is. Részletes kutatásokat végzett az olasz reneszánsz főbb központjaiban, mint Firenze vagy Ferrara, de különösképpen utánajárt Beatrice nápolyi hercegnő, Mátyás király második felesége életének, neveltetésének és annak a kulturális környezetnek, mely szellemiségét befolyásolta.

A könyvet négy szempontból fogom ismertetni:

- (1) A források értékelése.
- (2) A könyvtár megteremtője, Mátyás király személyének, intellektuális és kulturális érdeklődésének és a reneszánszban betöltött szerepének méltatása, hiszen létrehozójának személye a legfontosabb elem egy könyvtár értékelése szempontjából.
- (3) Ide kapcsolódik természetesen Beatrice királynőnek, Mátyás egyes magyar alattvalóinak és az udvarában élő és dolgozó olasz vagy más nemzetiségű tudósoknak és művészeknek a befolyása, s uruknak nyújtott segítségük kulturális céljai megvalósításában.
- (4) A könyvtár anyagának elemzése és beszerzések módja, Mátyás kapcsolata az olasz reneszánsz nevezetesebb személyiségeivel, megrendelése végrehajtóival, elsősorban a 'könyvárusokkal' és illuminátorokkal.

### Források

Tanner elsődleges forrásai természetesen a korabeli krónikák voltak; ugyancsak ide tartozik a király kapcsolata és levelezése az olasz reneszánsz filozófusaival, költőivel és más nagy személyiségeivel, s ezek dicsőítő és más írásai koruk egyik legnagyobb uralkodójáról. Így Bonfiniót a *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia* (Frankfurt, 1581); Thuróczy angolra fordított Magyarország-története (Blo-

mington, 1991); Oláh Miklós versei és írásai egy modern, angol nyelvű kiadásban (Bern, 2003); II. Piusz pápa *Commentaries* című kétkötetes nagy munkája (Cambridge, Mass., 2003). Végül jelezni kell Naldo Naldi és más olasz reneszánsz személyiségek írásait Mátyáshoz és Mátyásról egy 18. századi összefoglaló kötetben (P. Jaenichen, *Meletemata Thorunensia*, etc., 3. kötet, Torun, 1727–1731), és Marsilio Ficino, a firenzei neo-platonista filozófia nagy alakja levelezésének angol kiadását (London, 1978).

Az utolsó 200 év európai irodalma jelenti persze a legnagyobb számú forrásanyagot a magyar reneszánsz koráról. Meglepően sok a magyar történészek és tudósok által franciául, angolul, németül vagy olaszul kiadott tanulmányok és cikkek száma, például Fraknoi Vilmos és Csapodi Csaba monográfiái és cikkei vagy Berzeviczy Beatricéről írt korszakalkotó műve (*Beatrice d'Aragon, Reine de Hongrie [1457–1508]*, 2. kötet, Párizs, 1911), de Tanner felhasználta a ritka román vagy horvát szerzők ide vonatkozó könyveit (például N. Sop, *Ianus Pannonius, pjesme i epigrami*, Zagreb, 1951), éppúgy, mint a nyugat-európai történészek tanulmányait.

Végül meg kell említeni a korra vonatkozó általános történeti és a reneszánsz idejét elemző munkákat (E. Garin, *Astrology in the Renaissance*, London, 1982) s a könyvtártörténeti irodalmat (J. Alexander, *The Painted Page. Italian Renaissance Book Illumination, 1450–1550*, London – New York, 1995, vagy L. Labowsky, *Bessarion's Library and the Biblioteca Marciana*, Róma, 1979, vagy J. Raven [szerk.], *Lost Libraries: The Destruction of Great Book Collections Since Antiquity*, London, 2004).

### Mátyás élete és személye

A könyv beszámol Mátyás király életéről, ifjúságának nehéz napjairól a bécsi, majd prágai fogságban, valamint hadjáratairól – egyrészt a török ellen védve a keresztény Európát, másrészt a Pobjedrádok cseh koronájának megszerzésére és a

magyar hatalmat fenyegető III. Frigyes német-római császár osztrák tartományainak és fővárosának, Bécsnek, elfoglalására. A szerző hosszan foglalkozik Mátyás élete utolsó évtizedének nagy gondoljaival: azzal, hogy trónörökös nélkül fog meghalni, mivel Beatricétől nem született gyermeke, és azon erőfeszítésével, hogy két házassága között született, törvénytelen, ám nagyon szeretett fia számára birodalmának trónját biztosíthassa. Mindezekről tudunk történelemkönyveinkből, ezért elsősorban arra fogom összpontosítani ismertetésemet, hogy miként vázolja fel Tanner Mátyásnak mint embernek a képét, szellemi és intellektuális arculatát.

Tanner igen nagyra értékeli Mátyás személyiségét és kibontakozó műveltségét, s az egyik legnagyobb reneszánsz uralkodónak tartja. Számára Mátyás nem egyszerűen vérbeli reneszánsz ember, aki érdeklődik az ókori görög és római emlékek iránt, s aki a középkori kontemplatív ideáltól a valóság praktikus felmérése felé fordul, hanem a modern kor előfutára is, a modern intellektualitás képviselője, aki minden új iránt érdeklődik. Mátyás a korabeli uralkodókkal szemben az emberiség és az őszinte humor megtestesítője, s egy vallásilag türelmetlen korban (ekkor üldözték ki a zsidókat Spanyolországból, ahol az inkvizíció működött) a vallási türelem jelképe volt. A teológia alapjában véve nem érdekelte, annál inkább a filozófia, az asztrológia vagy a hadműveletek stratégiájával kapcsolatos elméletek. Kéziratos könyveinek illuminációi különösen lekötötték érdeklődését, s minden áldozatra hajlandó volt, hogy a kötetek a legszebb díszítésekkel legyenek ellátva, ami fejlett esztétikai érzékének tagadhatatlan bizonyítéka. A könyvtárban, főleg az 1480-as években, a király és a királynő sokszor részt vett az udvar humanistáival folytatott vitákban és megbeszéléseken. Ez is mutatja Mátyás intellektuális érdeklődését és igazi reneszánsz mivoltát. (1)

Mátyás alakja tehát messze kimagasodott a korabeli Európa uralkodói közül, s minden tekintetben felülmulta környezetét, országát és az akkori európai viszonyokat.

Természetesen voltak emberi gyengeségei is, például amikor nem tudott ellenállni felesége kérésének, és egy 7 éves kislányt kinevezett érseknek, vagy amikor Csehország elleni hadjáratát a katolikusok védelmével akarta igazolni. De kinek nincsenek hasonló gyengeségei? Mindezek azonban nem akadályozták meg egy egyedülálló kulturális teljesítmény megvalósításában.

Vitéz János érseknek, Mátyás atyai barátjának és a magyar reneszánsz kimagasló képviselőjének nagy hatása volt a fiatalon trónra kerülő királyra, s az olasz művészek és építészek Buda felé vándorlása már 1460 táján megkezdődött, amikor híre járt, hogy Mátyás újra fogja építeni a Zsigmondtól örökölt királyi palotát. Így a magyar reneszánsz virágzása az alatt a rövid, 1460 és 1490 közötti 30 évre tehető, melynek utolsó évtizedében a könyvtári beszerzések és a könyvtár külső képének kialakítása egyre jobban felgyorsultak. Lássuk, hogyan értékeli Tanner Mátyás udvarát és könyvtárát:

„Budán Mátyás egy intellektuálisan briliáns udvart tartott. A reneszánsz Itália, de különösképpen Firenze művészete, tudományos eredményei és kultúrája sehol nem találta olyan visszhangra Olaszországon kívül, mint Magyarországon. A királyi könyvtár, melyben talán 2.500–3.000, latin és görög nyelvű kötet volt, tehát körülbelül 6.000 mű (hiszen egyes kötetek több művet is magukba foglalhattak), az akkor ismert világ egyik nagy könyvtáraként tartották számon. Még az olaszországi könyvtárakat is számba véve, legfeljebb csak a római pápai könyvtár várt nagyobb a budainál. Hallatlan gyorsasággal létrehozva az 1480-as évek folyamán, Mátyás kielégíthetetlen tudásszomjának s ugyanakkor határtalan bőkezűségének is monumentális tanúja volt ez a könyvtár. Nem csoda, hogy a humanisták, ahogy ma a reneszánsz megszállottjait nevezük, kórusként énekeltek meg nagyságát, ünneplve Herkules vagy Cézár régen várt utódjának eljöttét – a filozófus- királyok utolsó megtestesítőjét.” (XI. o., saját fordításom)

Abban igaz van Tannernek, hogy a magyar reneszánszban csak egy kis, korlátozott számú elit vett részt, s az országot vezető nemesség vajmi keveset érdeklődött a klasszikus ókor művei iránt. De vajon nem ez volt-e a helyzet Európa más országaiban is? Lehet-e azt mondani, hogy

a nyugatabbra eső Európában, még Olaszországban is, a reneszánsz széles körű, nagy néptömegeket magával sodró mozgalom volt? Nem, ezt történetietlen lenne állítani, mert a reneszánsz humanisták köre minden országban a legkulturáltabb elit szellemi kisebbségére korlátozódott.

Vizont azt állítani, hogy Mátyás nem teremtette meg azokat az intézményeket, melyek halála után tovább folytatták volna irodalmi és tudományos tevékenységét, a magyar történelem perspektívájában igen kétséges állítás, már csak azért is, mert a reneszánsz kivirágzása és fennmaradása – az olasz városállamokat és kis fejedelemségeket kivéve – mindenütt egy uralkodó vagy herceg érdeme volt, akinek halála után lassan elpusztult, amit létrehozott. Ezzel ellentétben a reformációba torkolló, 16. századi humanizmus története másképp alakult, mert sorsa nem egy embertől függött, hanem az európai elit nagy része volt a hordozója.

### A királynő és az udvar szerepe

Tanner részletesebben foglalkozik Beatrice királynő, Vitéz János, Janus Pannonius és Mátyás könyvtárosa, Taddeo Ugoletto szerepével.

Beatrice hallatlanul művelt környezetben nőtt fel, a vele foglalkozó fejezet nagyívűen vázolja fel a nápolyi udvar légkörét, az ott uralkodó szellemet. A fiatal hercegnő messzi országba került házassága révén, egy országba, melynek nyelvét nem beszélte, s amelynek népe és kultúrája nem érdekelte. Ezért Mátyásnak minden erőfeszítését támogatta, hogy a budai vagy visegrádi udvarban az olasz reneszánsz légrétege honosodjon meg, melyben a híres aragoni uralkodóház leszármazottjaként végre otthon érezhette magát. Az ő jelenléte is vonzotta Budára az itáliai reneszánsz művészeit és tudósait, s nyilván nagyban segítette férjét kimagasló törekvéseiben. Az is természetes, hogy széles körű kultúrája révén részt tudott venni a király oldalán minden eseményben, vitában, tervezésben, s a már meglévő vagy beszerzendő könyvek megítélésében.

A horvát eredetű Vitéz János már Mátyás apja, Hunyadi János támogatói és barátai közé tartozott, akinek révén először nagyváradi püspök lett, majd az ország kancellárja; Hunyadi halála után az ő vállaira szakadt az egész királyság gondja. Mátyás esztergomi érsekké és Magyarország prímásává tette. Vitéz János egész életében az irodalom nagy pártolója, s bár soha nem volt alkalma Olaszországba eljutni, a magyar reneszánsz első nagy képviselője volt. Diplomáciai útjait Krakkóba, Prágába és Bécsbe mindig felhasználta arra, hogy kapcsolatba lépjen az ottani kulturális élet kiemelkedő egyéniségeivel; így ismerte meg Enea Silvio Piccolominin, a későbbi II. Piusz pápát, egy

1462-es bécsi látogatása alkalmával, aki akkor III. Frigyes császár titkára volt. Az olasz humanistákkal levelezése révén tartotta fenn a kapcsolatot, s már Nagyváradon is többen a környezetéhez tartoztak. Vitéz humanista barátai közül a legfontosabb személy Pier Paolo Vergerio volt, aki a konstanzi zsinat óta Magyarországon élt, hosszú éveket töltve Vitéz udvarában, egészen 1444-ben

bekövetkezett haláláig. Vergeriónak köszönhető, hogy Vitéz elkezdett görög kéziratokat gyűjteni, s a püspök számára számos olasz kapcsolat megteremtésében segédkezett. Ezek között volt Guarino Veronese, a híres ferrarai iskola mestere, akihez Vitéz unokaöccsét, Ivan Cesmickit küldte tanulni. Ez az unokaöcs később a Janus Pannonius nevet vette fel. Mindebből világossá válik, hogy a magyar reneszánsz valódi előfutára Vitéz János volt, természetesen Janus Pannoniusszal együtt.

Janus Pannonius tehát Guarino nagyhírű ferrarai iskolájában nyerte el klasszikus

képzettségét, mely az akkor újdonságnak tekintett 'studia humanitatis' nevelési rendszerét követte, amelyben nemcsak a latin, hanem a görög nyelv is hasonlóan fontos szerepet játszott. A ferrarai légkör, az ottani benyomások olyannyira átformálták egyéniségét, hogy Magyarországra visszatérve már idegennek érezte magát, még pécsi püspök korában is. Magáévá tette a Ferrarában és más, hasonló iskolákban uralkodó libertariánus és agnosztikus, a középkori katolicizmust kigúnyoló szellemet, így a konzervatív, a katolikus hithez ragaszkodó magyar társadalomban nem találta meg a helyét. Minden szempontból vérbeli olasz humanistává vált, kivételes tehetséggel költemények és epigrammák pillanatokon belüli megfogalmazására, akinek kapcsolatai sokban segítettek Mátyás királyt a reneszánsz magyarországi meghonosításában. Galeotto Marzio például iskolatársa volt Ferrarában.

Janus Pannonius Firenzét először 11 éves itáliai tartózkodásának vége felé látogatta meg 1458-ban, s első útja Vespasiano da Bisticcihez, a neves könyvkereskedőhöz vezetett. Vespasiano

leírja, hogy Janus Pannonius látogatása milyen nagy sikerű volt; Cosimo Medici – Lorenzo nagyapja – is nagyra tartotta, s külön kiemeli, hogy a költő bejárta a város minden könyvkereskedését, nagyszámú könyvet vásárolva. Mint pécsi püspök, Janus Pannonius 1465-ben újra visszatért Firenzébe, nagy pompával és kísérettel, hiszen Mátyás küldöttségét vezette Rómába. Vespasiano szerint, aki nagy elismeréssel adózott a fiatal püspöknek, Pannonius nemcsak Firenzében és Rómában, de a többi meglátogatott városban is, mint Ferrara és Velence, minden latin és görög

---

*Egyes adatok arra mutatnak, hogy az 1480-as évek második felében az ottani másolók és illuminátorok már nem tudták a Budáról jövő, egyre növekvő megrendeléseket kielégíteni, ezért egyesek azt gondolják, hogy Budán is alakult egy másoló és illumináló műhely. Ezt Oláh Miklós 1530-ban megjelent könyvében állítja, megnevezve ennek görögül tudó vezetőjét, Felix Ragusinust (Dubrovniki Félixet) is.*

---

nyelvű könyvet megvett a saját és nagybátyja, Vitéz János könyvtára számára. Tanner részletesen ír a firenzei irodalmi és könyvkészítő világról a 15. század második felében; végigjárta például ugyanazokat az utcákat, amelyeket Janus Pannonius meglátogatott, s ahol akkoriban könyvkereskedések voltak, ezzel is bizonyítva, hogy milyen kiterjedt kutatások alapján írta meg könyvét. Sokat idéz a magyar humanista verseiből és epigrammáiból, illusztrálva a kor hangulatát.

Nyilvánvaló tehát, hogy Mátyás király könyvtárának alapjait Vitéz János és Janus Pannonius könyvtárai képezték, akik az 1450 és 1470 közötti évek folyamán, amikor Mátyás szinte állandóan a csatatereket járta, vásároltak könyveket, amelyeket hallomásból ismertek (Tanner mai kifejezésével a 'networkingen' keresztül). Amikor a Vitéz által alapított pozsonyi egyetem megszűnt, könyvtárának jó része Budára került, ugyanúgy, mint Janus Pannoniusé, amikor kegyvesztett lett. Minden valószínűség szerint Mátyás könyvtárának egy harmada a két humanista könyvtárból származik. Amint Tanner egy magyar szerzőtől idézi: „Vergerio nélkül nem lett volna Vitéz János, Vitéz János nélkül nem lett volna Janus Pannonius, mindkettő nélkül nem alakult volna ki Mátyás humanista udvara, és nem lett volna reneszánsz ('Quattrocento') Magyarországon.” (Csapodi–Gárdonyi, 1984, 19.)

Bár a könyvtár megteremtése Mátyás és Beatrice kívánságai és érdeklődése szerint történt, az az ember, aki a legnagyobb szerepet játszott ebben, a lombardiai Pármából származó Taddeo Ugoletto volt. Valószínű, hogy már Galeotto Marzio is betöltötte előtte a könyvtárosi szerepet – legalábbis ezzel dicsekedett a Lorenzo Medicinek dedikált művében (*De doctrina promiscua*) –, de a könyvtár végleges jellegének kialakítása kétségtelenül Ugoletto-nak köszönhető. (2)

Ugoletto 1440 körül született Pármában, s életrajzírója, L. Affo szerint (*Memorie di Taddeo Ugoletto*, 1781) könyvtárosnak született, másolók, illuminátorok és könyvgyűjtők között élte egész ifjúságát, és a

könyvekkel való foglalkozás töltötte ki az egész életét. Testvére, Angelo könyvkiadással foglalkozott, Ugoletto pedig Mátyás halála után visszatért Pármába, ahol testvére társaként dolgozott.

Mint a kor vándorló humanistái, bejárta Svájcot, Franciaországot és Németországot, kéziratokat gyűjtve, s Budára Mátyás udvarának és könyvtárának híre vonzotta. A király értékelte a retorikában való jártaságát, diplomáciai küldetésekkel bízta meg, s őt tette meg törvénytelen fia, János nevelőjének. Ugoletto tehát már az 1470-es évek elejétől Mátyás szolgálatában állt, jóval Beatrice Budára való érkezése előtt. Az évtized végén már ő volt a főkönyvtáros, aki a beszerzéseket irányította, az egyre növekvő gyűjteményt rendezte, és ha kellett, újrakötötte a könyveket. Mivel teljes mértékben bírta Mátyás bizalmát, önállóan dolgozott, ő fizette a másolókat, a korrektúrákat végzőket és az illuminátorokat. Munkásságára semmiféle írott bizonyíték nem maradt fenn, de a könyvtár anyagának növekedése, a standardizált könyvkötések és az egyre gazdagabb illuminációk mind Ugoletto kézjegyét hordozzák. (3)

Közben pedig néha továbbra is szolgálta urát diplomáciai küldetések alkalmával. Így 1487-ben Firenzében járt, ahol Lorenzo de Medici is fogadta. Ekkor már a 'Királyi Beszerző' címét viselte, s innen nyilván igen sok kézirattal tért vissza Budára. Ezt bizonyítja, hogy a korabeli krónikák szerint Mátyás könyvtára hatalmas módon megnövekedett 1485 után, amikor Bécsset elfoglalta, s azt is tudjuk, hogy Firenzében léte alatt Ugoletto felvásárolta a Mediciek tönkrement bankárja, Francesco Sasseti könyvtárának egy részét. Ugyanakkor a firenzei humanistákat arra buzdította, hogy látogassanak el Budára.

Neki sem sikerült azonban, mint másoknak, megváltoztatni Marsilio Ficino, a neoplatonizmus humanista megújítójának véleményét, aki semmiképpen nem tudta Firenzét otthagyni. De Ficino kapcsolatban maradt Mátyással, akinek gratulált Bécs meghódítása után 1487-ben, könyveket szerzett neki vagy felhívta figyelmét egyes folyamatban lévő munkákra. Emel-

lett a budai könyvtárnak dedikálta néhány munkáját, például a *De vita* 3. fejezetét.

### A könyvtár anyaga, megrendelések, a gyűjtemény külső képe

Bár Bonfini azt állította, hogy Mátyást elsősorban a háborúk érdekelték, minden fennmaradt dokumentum azt bizonyítja, hogy az 1470-es évek közepétől, de különösképpen amióta feleségül vette Beatricét, azaz 1476 óta, Mátyás egyre inkább a kultúra művelése és könyvtára megnagyobbítása felé fordult, s egyre inkább az írókkal, művészekkel és tudósokkal való beszélgetésekben és vitákban lelte örömet.

Mátyás király könyvtárával kapcsolatban nem lehet beszerezésekről és a könyvtár anyagáról beszélni, mint a nyomtatott könyvek beszerzésével kapcsolatban. Bár a budai könyvtár létrehozása a könyvnyomtatás kezdeteivel egy időben történt, Mátyás még az előző korszakhoz tartozott: a reneszánsz korához a 16. századi humanizmus és reformáció korával szemben, ezért könyvtárában csak kéziratos, illuminált könyveket találni. Ezek esetében pedig a beszerzés helyett megrendelésekről kell beszélni, hiszen nagyon ritka volt az az eset, amikor meglévő kéziratokat lehetett megszerezni, például elhalt könyvgyűjtők anyagának esetleges árverésekor, s ez a tény még inkább aláhúzza a könyvtárt létrehozó személyiség fontosságát. Minden könyvgyűjtő a saját ízlése és anyagi lehetőségei szerint rendelte meg az óhajtott kéziratok másolását, azok díszítését, így a könyvtár képe az ő műveltségét, kultúráját tükrözte.

Mátyás könyvtára elsősorban, a reneszánsz kor követelményeinek megfelelően, a klasszikus görög és római írók jól ismert műveit tartalmazta (Bonfini szerint a király tudott görögül és még törökül is). Bár megszerezte a kereszténység első századi és a középkor teológiai s a vallásos kegyességet szolgáló munkáit, nyilvánvaló, hogy királyunkat mindenekelőtt a filozófia, a történelem, a megszülető tudományosság (így az orvostudomány), az asztrológia, az építészet és, hadvezérhez illő-

en, a katonai stratégiára, valamint az erődítmények építésére vonatkozó írások érdekelték. Mint már fentebb említettem, Mátyás igen nagy súlyt helyezett az illuminációk művészi értékére, a kötetek szépségére, s ezért minden áldozatra hajlandó volt.

Már kortársaik közül sokan kritizálták a reneszánsz kor könyvgyűjtőit, hogy nem ellenőriztették a másolók munkáját, s így rengeteg hiba került a kéziratokba. Ez természetesen igaz volt, hiszen a másolók is emberek voltak, akik a hibás szövegeket éppúgy másolták, mint a hibátlanokat. Emellett nem volt megfelelő tudásuk arra, hogy összehasonlíthatták volna a másolt szövegeket az eredetivel, mert a másolók szinte ipari módon dolgoztak, munkájukból meg kellett élniük, így nem sok idejük volt a másolt szövegek megvizsgálására. Azok a könyvgyűjtők, akik megfelelő műveltséggel rendelkeztek s volt idejük rá, mint például Vitéz János, ki tudták javítani a hibákat; azokban a Corvinákban, melyek az ő könyvtárából kerültek Budára, maig is megtalálhatók a lapok szélére írt megjegyzései és javításai. Viszont sem Mátyásnak, a királynak, sem, Ugoletónak, könyvtárosának, nem volt ideje arra, hogy a másolók munkáját ellenőrizze.

Mátyás megrendeléseit Firenzében készítette el, s mint a többi könyvgyűjtő, az úgynevezett cartolaiók – akiket ma (helytelenül) könyvkereskedőknek nevezhetnénk – szolgálataihoz folyamodott. A budai könyvtár szempontjából Vespasiano da Bisticci, Janus Pannonius csodálója és barátja volt a legfontosabb közülük. A cartolaiókat sokkal inkább lehetne könyvkészítő vállalkozóknak, mint könyvkereskedőknek minősíteni. Műhelyeikben ők készítették el a pergamen- vagy a papírlapokból álló tetemes köteteket, melyeket aztán a kopisták töltöttek meg a kért szöveg másolásával. Utánuk a köteteket az illuminátorokhoz szállították, akik a munkákat a megrendelők óhajainak megfelelően díszítették. A könyvek elkészítésének ez a harmadik fázisa volt nyilvánvalóan a legköltségesebb, de a kiterjedt reneszánsz korában ezek nélkül a könyvgyűj-

tők nem lettek volna hajlandók a köteteket átvenni. Az illuminációk egyre gazdagabban, részletekkel megerkeltebbek lettek, sokszor a szövegek margóját is felhasználták. Az egyre erősödő realista tendencia abban fejeződött ki, hogy a díszítő elemek, például virágok mellett emberi formákat is beillesztettek munkájukba: szenteket, filozófusokat, hősoket és persze a megrendelőt vagy megrendelőket. Ezeket a személyiségeket sokszor kis munkaszobájukban (studiolo) vagy nagyobb, építészeti keretben ábrázolták, esetleg térdelve, imádkozás közben, vagy elképzelt és más illuminációkból átvett portréjukkal. Végül az illuminált lapok visszakerültek a cartolaióhoz, aki műhelyében elkészítette a megrendelő óhaja szerint az olcsóbb keménypapír vagy fa, de a legtöbb esetben a kidolgozott, finom bőrből való köteteket, amelyeket aranyból vagy ezüstből készült, nagy, széles kapcsok tartottak össze. Csak hat Corvina maradt fenn napjainkig ezekkel a kapcsokkal. Ennek oka Oláh Miklós szerint az volt, hogy amikor a törökök elfoglalták Budát 1541-ben, a katonák, az értékük miatt, leszaggatták ezeket a kötésekről.

Mátyás elsősorban már ismert kopistákkal dolgoztatott, akik művelt emberek voltak, s maguk is írtak könyveket, többek között Pietro Cennini, akinek legalább huszonöt munkája volt a király könyvtárában. Ezek között voltak nem Firenzéből valók, akiknek a kéziratokon szereplő neve eredetüket jelezte. A Habsburg-diplomata és humanista Johannes Köll 'Brassicanus' 1530-ban megjelent könyvében (*De vero iudicio et providentia*) viszont azt állította, hogy Mátyásnak volt Firenzében egy négy másolóból álló műhelye is, ahol csak neki dolgoztak. Ezt a feltevélezést persze ma már nem lehet bizonyítani, mert nem minden kopista jelezte nevét az általa másolt munkákon.

A budai könyvtárban voltak egyedülálló vagy igen ritka munkák. Ezek közül kettő maradt fenn: Constantine Porphyrogenitus bizánci császár könyve az udvari szertartásokról s a Nikèphoros Kallistos által írt *Ekklesiastikè historia*.

Attavante degli Attavantinak, az egyik legismertebb firenzei illuminátornak, 30 műve maradt fenn napjainkig, ezek jó részét Mátyás megrendelésére készítette (4), s kétségtelenül ő a budai könyvtárnak dolgozó legfontosabb illuminátor. Az 1485-ben Mátyás számára illuminált misekönyvben többször megtalálhatók a király és a királynő arcképei. Attavante igen fejlett technikával rendelkezett, akinek Mátyás könyvtárában fellelhető munkái, összehasonlítva az 1460-as években készült, késő középkori gótikus Corvinákkal, mint például a bécsi misekönyv (1469) vagy Andreas Pannonius *Libellus de regis virtutibus*a (1467), tagadhatatlanul az érett, gazdag reneszánsz művészetét képviselik. A Mátyás számára készített misekönyv az úgynevezett 'antik' humanista stílusban készült (ez a Niccolò Niccoli által az 1420-as években megteremtett 'littera antiqua'), melyet az jellemzett, hogy a betűk között több helyet hagytak a szöveg olvasásának megkönnyítésére. Attavante illuminációit a színek szípkarkázó gazdagsága és a kidolgozott részletek szépsége jellemezte, bár a Di Giovanni fivérek csodálatos alakjaival való összehasonlításban az emberi formák laposnak és merevnek tűnnek.

A Mátyás könyvtárában lévő legszebb munkák egy részét Monte és Gherardo di Giovanni díszítették, így például Alexandriai Didymus *De Spiritu Sancto* című elmélkedését; illuminációikban ugyancsak többször bemutatták a királyt és a királynőt. Attavantéval és a di Giovanni fivérekkel szemben Francesco del Cherico kevesebb részletet dolgozott ki és sokkal többet használt virágos motívumokat, így téve könnyedebbé és kevesebb dominánsá díszítéseit. A nápolyi és lombardiai illuminátorok természetesen más színeket és más motívumokat használtak, mint a firenzeiek.

Egyes adatok arra mutatnak, hogy az 1480-as évek második felében az ottani másolók és illuminátorok már nem tudták a Budáról jövő, egyre növekvő megrendeléseket kielégíteni, ezért egyesek azt gondolják, hogy Budán is alakult egy másoló és illumináló műhely. Ezt Oláh Miklós

1530-ban megjelent könyvében állítja, megnevezve ennek görögül tudó vezetőjét, Felix Ragusinust (Dubrovnikai Felixet) is (*Csapodi–Gárdonyi*, 1984, 27.; *Horemans*, 1993, 48.). A szicíliai diplomata, Pietro Ransano pedig, aki szintén megírta Magyarország történetét (*Epithoma Rerum Hungaricarum*), arról tudósít, hogy Mátyás Budán illuminátorokat is alkalmazott (*Csapodi*, 1973, 63.).

Tanner ezzel szemben valószínűtlennek tartja, hogy Budán lett volna egy műhely, mert egyetlen kéziratot sincs beírás, hogy Budán és ki által készült volna, s nem lehet azonosítani egy 'budai' illumináló stílust, mint ahogy ismert a lombardiai vagy nápolyi illuminátorok stílusa. Az sem látszik valószínűnek, hogy az 1480-as évek első felében lett volna az udvar mellett működő hasonló műhely, mert Mátyás német származású, hebraista tudósának, a dominikánus Peter Schwarznak (Peter Nigri), aki 1481-ben érkezett Budára, a tomista filozófia védelmére írott könyvét (*Clypeus Thomistarum*) nem a magyar fővárosban másolták, hanem Velencébe

küldték kinyomtatásra. Ugyanakkor Tanner nem tartja kétségesnek, hogy Budán volt egy könyvkötő, mert az egyik ritka Corvina, Gellius *Noctes Atticae* című művének eredeti kötése egy szakértő szerint tipikusan Közép-Európában használt, magyar vagy erdélyi geometriai formákkal díszített munka. (5)

A könyvtár külső képeről és pompás hangulatáról, a könyvek elhelyezéséről és a könyvtárterem díszítéseiről csak egyes korabeli leírások alapján tudunk. Tanner mindezeket részletesen átnézte, és továbbítja olvasójának benyomásait.

Mátyás palotáinak újrakepítésében és szépítésében a dalmáciai Duknovic építész játszott nagy szerepet az 1480-as évek elejétől kezdve. Mellette nagyszámú dalmáciai dolgozott még a királyi udvarban, például szobrászok vagy kőművesek, közéjük tartozott még a király fodrásza, Stefanus de Ragusio is. Minden valószínűség szerint a könyvtárat 1486-ban költöztették a boltozatos, festett üvegü ablakokkal díszített nagy terembe, melyet Naldo Naldi írt le *De laudibus augustae bibliothecae* című panegirikus költeményében.

Mátyás halálával a magyar reneszánsz álmának vége lett. Tanner, aki nagy tisztelője királyunknak mint az egyik legnagyobb reneszánsz uralkodónak, idézi a népi mondást, hogy „Meghalt Mátyás király s vele az igazságosság is.” Azt a megkönnyebbülést viszont, amit a többi könyvgyűjtő érzett halálának hírére, Lorenzo de Medici szavaival jellemzi: „Mátyás meghalt, most már sok másoló között válogathatunk.”

### A későbbi századok

A könyv három utolsó fejezetében, melyek több mint hetven oldalt tesznek ki, a szerző megrajzolja a könyvtárnak, ennek a nagyszerű és korában is kivételes értékű intézménynek tragikus sorsát, a könyvek szétszóródását, egy részük Isztanbulba szállítását, és a legtöbbször barbár módon való elpusztítását a török katonák által. Tanner nyomon követi, a 17. századtól kezdve, azoknak az erőfeszítéseit, akik igyekeztek a Corvinákat felkutatni és megtalálni, sikertelenül. Különösen érdekes az utolsó, 11. fejezet, mely azokat a 19. századi magyar törekvéseket sorolja fel, ame-

---

*Mátyás halálával a magyar reneszánsz álmának vége lett. Tanner, aki nagy tisztelője királyunknak mint az egyik legnagyobb reneszánsz uralkodónak, idézi a népi mondást, hogy „Meghalt Mátyás király s vele az igazságosság is.” Azt a megkönnyebbülést viszont, amit a többi könyvgyűjtő érzett halálának hírére, Lorenzo de Medici szavaival jellemzi: „Mátyás meghalt, most már sok másoló között válogathatunk.*

---



lyek révén tudósok és hazafiak megpróbálták kikutatni, hogy hány van az elhurcolt könyvek közül a szultán könyvtárában, mely a szerájnak a világtól elzárt részében volt eldugva, s ahonnan csak nagyon sok utánjárás után lehetett egy pár Corvinát kihoztatni és azonosítani a meglévő források alapján. Külön említést érdemel az a történet, amikor Abdul Hamid szultán elhatározta a 19. század második felében, hogy egypár könyvet visszaad Magyarországnak, melyeket egy küldöttség hozott Budapestre, ahol diadalmenettel és nagy ünnepekkel fogadták őket. Ezek az utolsó fejezetek nagyon sok olyan részletet tartalmaznak a Corvinákkal kapcsolatban, amelyekről ma már nem tudunk, így a munka hézagpótló a könyvtár történetéről való ismereteinkben.

### Kritikai megjegyzések

Technikai szempontból kevés kritikával lehet illetni Tanner írását. Talán a legzavaróbb az, hogy a könyv végén levő bibliográfia nem teljes, s így sok, a jegyzetekben idézett munkának csak az első alkalommal adja meg a szerző az összes adatát, így az érdeklődőnek végig kell futnia valamenynyire előző jegyzetet, ha meg akarja ezeket találni. Ugyancsak zavaró, hogy az olvasó-szerkesztő néha felületesen végezte a munkáját, és az évszámok időnként hibásan vannak megadva.

E kisebb hibáknál azonban sokkal fontosabb két, történelmi szempontból elfogadhatatlan álláspont. A szerzőnek egy levelemben szemére vettem, hogy könyvében az erdélyi vagy horvátországi magyar helynevek helyett a mai román vagy horvát neveket használja. Ez teljesen ahistorikus, tudománytalan gyakorlat,

hiszen a mai valóságot nem lehet 500 évvel ezelőttre visszavetíteni. Tanner szerint ezért a téves névhasználatért nem ő, hanem a Yale University Press a felelős, amely még történelmi munkákban is a mai helyelnevezések használatát teszi kötelezővé. A kiadó igazgatójához írott tiltakozó soraimra, a mai nyugati világban uralkodó szokás szerint, választ nem kaptam.

Egy másik súlyos történelmi tévedés viszont abból ered, hogy Tanner kevéssé ismeri a magyar történelmet és bizonyos, a múltban általános történelmi tényeket. Amikor aláhúzza annak jelentőségét, hogy a Hunyadiak román eredetűek voltak, vagy azt, hogy Mátyás udvarában hány horvát dolgozott, a mai, a 18. század óta uralkodó nemzetállami koncepcióból indul ki, elfelejtve azt, hogy a régi birodalmak igazi multikulturális egységek voltak. Ezekben számos etnikai, vallási vagy egyéb népcsoport élt a közös uralkodó hatalma alatt, annak és a birodalom céljainak szolgálatában, s ezt mindenki természetesen vette. Különösképpen így volt ez a mohácsi vész előtti Magyarországon, ahol a Szent Korona tana fogta össze a legkülönbözőbb népeket egy politikai egységbe, s az Árpád-ház kihalása után még az uralkodók is máshonnan jöhettek, így például Károly Róbert és Nagy Lajos az Anjou-házból, az Ulászlók a lengyel Jagellók közül. A közép- és reneszánsz kori magyar királyság ilyen értelemben vett birodalom volt, s ez a tény még inkább aláhúzza első nagy, nemzeti tragédiánk, az 1526-os mohácsi vész pusztító hatását.

---

Marcus Tanner (2008): *The Raven King. Matthias Corvinus and the Fate of His Library*. Yale University Press, New Haven – London

### Jegyzet

(1) Affó, Mátyás könyvtárosának, Ugoletónak az életrajzírója szerint, „The wise king knew about the existence of the libraries in Alexandria under Ptolemy, as well as those of Athens under Pisistratos and Rome under Augustus... [and] to feed all those scholars, he thought of setting in his palace a superb library.” (112.)  
 (2) Galeotto Marzio a kortársak szerint is jovialis, az életet szerető ember volt, s inkább a király szórakoz-

tató udvaroncának, mint szellemi partnerének tekinthető. Erről tanúskodik beszámolója is: *De egregie, sapienter, jocose dictis ac factis Regis Mathiae*.

(3) Tanner több oldalon át elemzi a más korabeli nagy bibliotékákról – Bessarion, vagy az urbinói hercegek, Federigo és Guidobaldo, vagy a pápák könyvtáiról – fennmaradt dokumentumokat, azok könyvtárrende-

zési módszereit, hogy ezek tanulságait összehasonlíthassa Ugoletto budai munkásságával (115–122.).

(4) Csak példaképpen felsorolok néhány Attavante által díszített Corvinát: Szent Ágoston levelezése (*Augustini epistolae, et aliorum ad ipsum*); Philostratustól a *Heroica, icones, vita sophistarum et epistolae*; Titus Livius: *Historia Romana*. Mindezek-

re vonatkozóan Tanner J. Bradley *A Dictionary of Miniaturists, Illuminators, Calligraphers and Copyists* (New York, 1993) című műve első kötetére utal mint forrásmunkára.

(5) Hobson, A. (1958): *Two Renaissance Bindings. Book Collector*, őszi szám, 267–268.

### Irodalom

Csapodi, C. (1973): *The Corvinian Library: History and Stock*. Budapest.

Csapodi-Gárdonyi, K. (1984): *Die Bibliothek des Johannes Vitez*. Budapest.

Affò, L. (1781): *Memorie di Taddeo Ugoletto*.

Horemans, J. (1993): *Le Missel de Mathias Corvin et la Renaissance en Hongrie*. Bruxelles.

Hobson, A. (1958): 'Two Renaissance Bindings.' *Book Collector*, ősz. 267–268.

**Segesváry Viktor**

Svájc, Lugano

## „A világhoz nem alkalmazkodni kell...”

### *Gondolatok egy színházi előadás és egy drámaóra kapcsán*

*Esti előadás a Bárkában, műsoron Ödön von Horváth Istentelen ifjúság című darabja. A nézők soraiban zömmel fiatalok, gimnazisták. Túl vagyunk már egy rövid bevezető drámaórán, amikor is a rendező, Vidovszky György és a mozgást tervező Gyevi Bíró Eszter fotókat mutat a résztvevőknek: menetelő, integető fiatalok boldog, átszellemült arccal, zászlók, transzparenszek, stb. – magyar és szovjet úttörők, valamint fiatalok a Hitlerjugend soraiban... A két drámatanár a láthatókra és a mögöttesekre kérdez, a gyerekek értelmeznek, tapasztalataikat, észrevételeiket a foglalkozás vezetői írásban rögzítik.*

Pástsztínházi térben ülünk, a színészek mindössze két járást használnak. A pást egyik oldalán irreálisra magasztalt íróasztal, amely hol a tanár íróasztala, hol igazgatói iroda, hol bírói pulpitus, hol futballkapu, hol ajtó. Ezzel szemben a másik oldalon kis színpad áll áttetsző vörös orfeumi függönnyel, előtte híd. Ez a tér az előadás során hol bárként, hol erdei tisztásként, hol barlangként jelenik meg. Alapvető díszletelemként fekete olajoshordókat látunk (szintén sokféle szerepben). Ezek, valamint a tér négy sarkában elhelyezett ember alakú céltáblák már az első pillanatokban érzékeltetik, hogy militáns térbe kerültünk, löporos hordón ülünk mi magunk is. Gadus Erika díszletei, jelmezei

egyszerűek, megkomponáltak, hol reális voltuk miatt bírnak felidéző erővel (például a mikrofon), hol pedig stilizáltságuk révén hatnak (például az íróasztal vagy a jégkockatöltények).

A megkomponáltság, az egész darabon átívelő rendezői koncepció érvényesül a szerepösszevonásokban is, hiszen a játoszók, akik egyébként zömükben gimnazista korúak, 3-4 szerepet is alakítanak. Mesés Gáspár vékonyka, tiszta arcú tizenéves fiú, Nemecek-szerű figura, ő játssza például Webert, a beteg fiút, a fiú apját, az őrmester figuráját és a tanár apját is. És egy pillanatig sem érzem hamisnak vagy erőszakoltnak a megoldást, sőt, ezáltal értek meg bizonyos összefüggéseket: a